

a b

esej

slovenska arhitekturna pomlad

miha dešman
uroš lobnik

m

uvodnik
intervju
esej
predstavitev
prevodi

Zgoščevanje naključnega

Slovenija piše zgodbo o uspehu. Tudi z arhitekturo. Slovenska arhitektura je z novim tisočletjem na lepem postala nepregledna in zanimiva. Večplastna, kontroverzna, brez centra, kompleksna in zapletena. Kar naenkrat se namesto enega odpira hkrati sto cvetov. To najbrž pomeni, da počasi prehajamo iz tranzicije in postajamo tudi v arhitekturnem smislu normalna pluralistična družba. Spremembe se dogajajo na več ravneh. Javna vloga arhitekture se spreminja, njeno težišče se seli v zasebno sfero. Meje niso več pomembne in nekatere plasti razbohotene arhitekturne kulture so v hipu postale fenomen, opažen tudi v mednarodnem okolju. Kako arhitekti sami razumemo slovensko arhitekturno pomlad, kako jo spremlja javnost, kako domači in tuji kritiki ter teoretiki? Recepcija slovenske arhitekture zaenkrat ne zmore slediti turbulentnemu dogajanju v realnem. V nadaljevanju tega eseja bova poskusila zarisati koordinate recepcije, ki izhajajo iz temeljite analize "od znotraj", pa tudi iz primerjave s situacijo "zunaj".

Naša situacija v EU je hkrati specifična in ne. V Sloveniji lahko relativno jasno beremo trende. Trendi se, vsaj na videz z lahkoto, čitljivo in prepoznavno realizirajo. Majhna država, majhno kulturno okolje deluje kot reprezentativni vzorec, iz katerega se da ekstrapolirati globalno situacijo, saj je nekako ves čas vse "v igri". V večjih in stabilnejših okoljih je na delu demokratični paradoks, da se v množici izgubi možnost ekscesa. Nikjer drugje v Evropi ni mogoče hkrati zgraditi najboljše in najslabše stanovanjske arhitekture ali šole z istim naročnikom. Slovenski prostor obvladuje velika naključnost, ki producira razpon okrog normale v plus in v minus. Zaradi naključnosti je slovenska arhitektura postala in ostaja zanimiva. Naključnost daje slovenskemu prostoru razvojni potencial, ki pa ga zaenkrat generira eksces. Toda slovenska arhitektura s čakanjem na naključja in čudenjem nad njimi ne

bo zmogla vzpostaviti prepoznavno široke osnove, ki bi jamčila kvaliteto in zagotavljala zaščito javnega interesa.

Sposobnost sinteze umetnosti in kulture?

Evropa dveh hitrosti je očitno prinesla tudi arhitekturo dveh hitrosti. Počasna arhitektura, ki jo poseblja modernizem, se napaja iz kulture. Njen proces dela pomeni brezkompromisno kritiko in raziskavo. Njena značilnost je neskončen projekt. Njena prihodnost pa je vprašljiva.

Arhitekturna disciplina v zadnjih letih doživlja metamorfozo, ki se ne ustavi niti pred njenimi doslej temeljnimi in nedotakljivimi postavkami. Kolaps vere v moderno družbo se tudi v arhitekturi kaže kot razcep med arhitekturo, ki izhaja iz tradicije modernega projekta, in arhitekturo, ki ji te tradicije ni več mar. Prva je odgovorna, socialna, logična, načelna, poštena, počasna, pa tudi intelektualistična in elitistična - njena nasprotnica in morda tudi naslednica je hitra, zapeljiva, prilagodljiva, neodgovorna in pop. Arhitektura je ogledalo časa, družbe, naročnika, arhitekta... drži kot pribito! Kaj pa, ko je ogledalo praznine, ko je vsebina revna, ko je namesto kompleksnosti njen rezultat lažen blišč?

Pragmatizem sodobne arhitekture

Arhitektura je iz kritične arhitekture mutirala v projektivno prakso, ki je konformistična, pragmatična in neideološka, Koolhaas jo imenuje neodgovorna arhitektura. Gre za globalni fenomen, ki je tudi pri nas zelo izrazito prisoten. Ob prejšnji paradigmi, ki bi jo lahko poimenovali modernizem in njene protagoniste modernisti oz. v zadnjih dveh desetletjih postmodernisti, se je pričela uveljavljati sodobna arhitektura, ki z modernizmom ni več neposredno povezana. Če imamo postmodernizem za odvod modernizma, se izkaže, da sodobna arhitektura nekako izstopa iz obojega, predvsem zato, ker se spreminjajo njene

temeljne etične, profesionalne in družbene predpostavke. Ne razglša več "smrti moderne", saj je to sploh ne zanima več. Z vzponom individualizma in zatonom družbene angažiranosti je ta arhitektura postala avtoreferenčna.

Plastenje

Individualizacija je spodbudila menjavo generacij in z njo povezano diferenciacijo v arhitektskih vrstah. Namesto kolegialnosti in zavzetosti za skupno vladata hierarhičnost in tekmovalnost. Le pogojno bi lahko hitri in neustavljivi proces pridobivanja moči sodobnih glede na moderne razložili kot opozicijo (ne vseh) mladih proti (praktično vsem) starejšim.

Nekaj kontinuitete med starimi in mladimi sicer obstaja, a je šibkejša, kot se zdi na prvi pogled. Sodobni se povečini ne - ali pa vsaj ne iskreno - identificirajo s podedovano arhitekturno sceno in se ne vključujejo v ustaljeno strokovno in kulturno življenje ter razpirajo svojo (s)ceno.... V Sloveniji danes naletimo na aktivna okolja, ki so v domeni "starih" arhitekturnih sil (poleg DAL in ZAPS so tu FA, DESSA, Piranesi, zadnje čase AM itd., neke na sredi je morda Trajekt, na strani "mladih" sil pa so vse bolj številne ustanove, iniciative in projekti, kot so Sixpack, Monochrome z arhitekturnim bienalom, Kompilacija 2005, Wonderland itd.). Sodobni imajo vzore in tudi močno podporo iz tujine, predvsem z Nizozemske, moderni zaenkrat še držijo fakulteto in druge institucije. Res je sicer, da smo vsakih nekaj let pričezagnanemu poskusu vsake nove generacije, da bi na novo razporedila polje sil na sceni. Res pa je tudi, da gre pri zadnjem generacijskem rezu za pojav širših razsežnosti, ki neko po treh desetletjih vrača Slovenijo v družčino držav z relevantno novo arhitekturo. Arhitekturni profesionalci, po ljubljanski diplomi izšla na tujih podiplomskih kurzihi, postopoma prevzemajo zastavo v svoje roke.

Real time arhitektura

V današnji združeni Evropi raste pomen identitete in kvalitete grajenega okolja. Centri niso nujno zanimivejši od periferije, saj so z informacijsko revolucijo postale vse informacije dostopne vsem. (čeprav se v Sloveniji slednje dogaja (pre)redko). Arhitektura jezdi v hitrem, včasih brezglavem drncu v globalizirano prihodnost. Ta drnec pušča mnoge stvari nerešene in mnoga vprašanja brez odgovorov. Med prednostmi, ki jih prinaša, velja opozoriti na ukinitve faznega zamika, ki je še nedavno določal položaj slovenske arhitekture - ta je redno nekaj let zamujala za dogajanje v arhitekturnih centrih. Situacija se je obrnila, in sicer od arhitekture faznega zamika k real time arhitekturi. Dela mladih slovenskih arhitektov so še tisti trenutek, ko nastanejo, objavljena v mednarodnih arhitekturnih revijah in tako dostopna evropski publiki. To pa ne pomeni, da je mogoče pričakovati vse mogoče, temveč da v Sloveniji pričakujemo in kot arhitekti ponujamo predvsem tisto, kar se je do sedaj zdelo nemogoče!

Spektakularna forma vs. normalnost

Trenutno se slovenska arhitektura bolj kot kdajkoli ukvarja s formo, vsebino pa pušča ob strani oz. jo prepušča drugim. Pravzaprav vsebino določa naročnik. Tako je sicer bilo že od nekdaj, a je bila vsebina družbeno odgovorna in arhitekt njen sooblikovalec, zastopnik in realizator. Ker pa je v kapitalistični družbi vsebina individualno odgovorna lastniku oz. kapitalu, arhitektu preostane le eno - da se identificira s tisto vsebino, ki ni obča, ki je zasebna in egoistična. Zato je tudi forma egoistična. Arhitekt je advocatus diaboli, ki za naročnika išče možnosti dobička, tudi s prestopanjem meja etike in predpisov.

Arhitekti pa grede pri uveljavljanju individualistične forme še dlje in marsikje že prestopajo rubikon, denimo tako, da tudi na javno vsebino obesijo svoj egoistični projekt samopromocije, škodljiv za rešitev in javni interes, ki naj bi ga zastopala stavba, recimo šola ali muzej.

Arhitektura danes deklarirano išče novo vsebino, čeprav je videti, kot da išče novo obliko. Gre za obratno situacijo, kot smo jo poznali v obdobju modernizma, ko so arhitekti pogojno iskali nove oblike - v resnici so iskali nove vsebine in je oblika zgolj sledila funkciji. Primerjava med modernejšim stanjem in današnjim stanjem je podobna razliki med "resnim" tekstom, katerega lastnost je, da ne zastara in da s časom postaja vse bolj aktualen ter "žurnalistično novico", ki je ob koncu dneva zastarela. Po eni strani se tako "resna" arhitektura v sodobnem informacijskem okolju pogojno izmika žurnalistični, real time recepciji, ker teži k trajnosti. Po drugi strani pa smo neprestano priče "zastareli" arhitekturi (npr. deklarativnemu postmodernizmu tipa Rossi ali dekonstruktivizmu), ki po nekaj letih konča "na smetišču zgodovine". Takšna usoda je doživel velik del še pred desetletjem čaščne "prave" arhitekture.

Angažirani profesionalizem

Za mnoge slovenske arhitekture arhitektura nikakor ni več le umetniška disciplina, je predvsem širši kulturni paket, v katerega so spravljene tržne, socialne, inženirske, tehnične, ekonomske in marketinške razsežnosti (od pridobivanja del, organizacije dela do promocije in post produkcije)¹. Prav ta del sodobne slovenske arhitekturne produkcije v glavnem izhaja iz temeljite in pazljive raziskave realnosti. V fazah raziskave se prodornejši arhitekti ukvarjajo z razumevanjem sodobnosti, umetnosti, življenjskih stilov, pa tudi s stičnimi točkami domovine in širkega sveta, globalnosti in lokalnosti, tradicije in modernizma, arhitekturnih in nearhitekturnih tem. S stalno brez-kompromisno angažiranostjo v vseh fazah nastajanja arhitekturnega dela, od izpolnjevanja programa naročnika, zasnove arhitekture in oblikovanja, izdelave projektov do izvedbe, ki vključuje vsakodnevno obiskovanje gradbišč, postavljajo ti arhitekti nove, visoke standarde.

Sveža arhitektura

V nasprotju z nekaterimi evropskimi državami ali regijami (Vorarlbergom, Švico, Španijo), kjer nastajajo kvalitetne arhitekture v vseh okoljih, ustvarjajo pa jih arhitekti vseh starostnih in nazorskih skupin, sta pri nas produkcija in promoviranje arhitekture omejena predvsem na delovanje mlajših, zvezdniško "izpostavljenih" ekip in posameznikov. Slovenska arhitektura se je v tem pogledu pomladila, povedano lepše, osvežila je svoje moči. Koliko se tega zavedamo oziroma s kakšno optiko zremo na nastale razmere?

Slovenskim arhitektom in kritikom v pomladnem zagonu še ni uspelo vzpostaviti kriterijskega aparata, ki bi bil plod kakršnega koli organiziranega pristopa k zviševanju kvalitativnega povprečja slovenske arhitekture (arhitekturne politike). V javnosti je sicer opaziti bolj sproščene in sodobni arhitekturi naklonjene tone, večajo se tudi možnosti investiranja, toda v nastalih razmerah, ko je velik del sodobne arhitekture konformističen in nagnjen k formalizmu, vse težje sploh vidimo, kakšna je ledena gora pod svojim vrhom. Arhitekturna kultura naroda se nikakor ne meri samo po zvezdniških arhitektih in njihovih nemalokrat ekscesnih realizacijah, pač pa po topem razširjenem vrhu splošne arhitekture, ki pokriva večino grajenega in stroke. Nedvomno je sedaj pravi čas, da se vzpostavijo kriteriji vrednotenja nacionalne arhitekture, ki formirajo topi vrh kvalitetne arhitekturne scene v Sloveniji.

Popularni mediji namreč spričo svoje senzacionalistične narave predstavljajo samo dela, ki so novosti, ne pa izvorniki. Po drugi strani pa po isti logiki spregledajo mnoga kvalitetna in originalna arhitekturna dela, ki so v veliko primerih za družbo precej bolj pomembna, preprosto zato, ker nimajo kompleksnega kriterijskega aparata, s katerim bi širino slovenske arhitekture lahko sploh zaznali, kaj šele vrednotili. Tako je cenjena spektakularna forma, normalnost pa ostaja na robu.

Arhitekturni bendi

Trenutno v Sloveniji ni več velikih arhitekturnih birojev. So solisti in garažni arhitekturni bendi. Največja vrednota arhitekturnih bendov je hiperprodukcija, ki je večinoma navidezna - virtualna. Recept za uspeh pomeni odkritje niše v kompleksni realnosti, ki se jo nato zvezdniško zapolni. Propad velikih birojev je prinesla tranzicija, arhitekturne skupine pa so po letih zatišja naredile oster ovinek okrog okostenele domače hierarhije in zapolnile praznino s spremenjenim vrednotenjem prostora in arhitekture. S promoviranjem in trženjem lastne produkcije kot blagovne znamke so dosegle nadsvetlobno hitrost uveljavljanja v lokalnem okolju.

Skupine ohranjajo propulzivnost s trženjem drugačnosti. Drugačnost ne pomeni ustvarjanja avtorskega opusa v tradicionalnem kontekstu akademskega vrednotenja doseženega, temveč predvsem trženje blagovne znamke. Trženje zahteva izdelan marketing in operativno sposobnost. Nad njihovim delovanjem ni pregleda in nekdanjega nadzora ozke arhitekturne elite, z jedrom na fakulteti za arhitekturo. Eksces (tudi zaradi hiperprodukcije) prinaša drugačnost, ki izhaja iz negiranja ustaljenih razmer (upor mlajše generacije proti sistemu postopnega pridobivanja znanja in pravic do načrtovanja, ki pa je bil tako ali tako že razsut), promocija in ne kritika arhitekture iz domačih logov pa potrebuje širši, mednarodni kontekst (tudi zaradi samopromocije).

Bolj predan odnos, ki se ne da speljati v hiperprodukcijo, ima predolg rok za sezonski pristop, ki so ga pred leti vpeljali Sadar Vuga s predstavitvami v CD. Avtorski opusi niso produkt duha posameznika, temveč skupine. Meje arhitekture so premaknjene v svet virtualnega. Paradoksalno, niti eden od arhitekturnih bendov nima svoje tajnice, ne lastnega menedžerja, ne večjega števila zaposlenih, arhitekturni bendi obvladujejo spletne in rumene tiskane strani.

Specifika lokalnega?

Slovenski arhitekturni bendi se izstreljujejo kot kometi in spreminjajo razmerje moči na slovenski arhitekturni sceni tako eksplozivno, da solisti, ki delajo na daljši rok, ostajajo brez kohezivne sile. Lokalne osebne strategije skoraj niso opazne. Vsi, ki ne producirajo dveh hiš na leto, so out. Angažiran pristop zahteva podporo v vrednotenju doseženega, kar pa je izredno težko, ker so vrednostna merila prilagojena hiperprodukciji in prostoru globalnega. Da bi ujeli novonastala vrednostna merila, tudi solisti povzemajo ključne elemente delovanja arhitekturnih bendov. Mednarodni promotorji slovenskih, pa tudi že multinacionalnih arhitekturnih bendov, ki delujejo v Sloveniji oziroma iz Slovenije, evropski javnosti predstavljajo, da globalizacijski arhitekturni bendi prinašajo lokalno specifiko v nov administrativni prostor Evrope. Ali pa to res drži? V Sloveniji trenutno obstaja nenavadno močna želja po vzpostavljanju zvezdniške arhitekturne kaste, ki bi se ločila od obremenjujoče arhitekture kvalitativnega povprečja. To je za majhno okolje zelo značilna situacija, ob kateri pa

ab

esej

velja (p)ostati pozoren na dejstvo, da zvezdniško zaprto okolje ne prinaša subtilnih avtorskih projektov, temveč le trendseterje.

Sodobna slovenska arhitektura - dobro zapakiran paket

Sodobna slovenska arhitektura je podnaslov že druge knjige - razširjenega ponatisa prve, ki je izšla ob razstavi leta 2003. V dveh letih je razstava prepoštovala svet in nekako ustoličila slovensko arhitekturo kot dobro zapakiran paket. Sixpack kot blagovna znamka? Globalno da, lokalno pa ne. Sixpack je inteligenten odgovor na dano situacijo, ki uporablja dialektiko med lokalnim in globalnim za svoj medijski projekt. Arhitekturni timi so se povezali iz pragmatičnih pobud, ne iz idejnih sorodnosti in prepričanj, kar je bilo značilno za predhodne generacije. Vsekakor gre za močno generacijo, ki pa je z ekskluzivno držo zarisala mejo znotraj same sebe in povzročila tekmo med arhitekti, pa tudi frustracije². Vsekakor se je vzpostavilo "novo razmerje sil", nova generacija je ustoličena in le vprašanje časa je, kdaj bo posegla tudi v ustaljeno arhitekturno sceno na fakulteti, v politiki, na institucijah.

Tradicijo in sodobnost povezuje prikrita kontinuiteta

Slovenska arhitektura je zadnje desetletje na poti od kontekstualne k site specific. Kaj pa je to? V bistvu isto. Le da je druga poimenovana v globalističnem jeziku. Žargon je drugačen, bistvo ne. V Sloveniji se še naprej vleče prepoznavna skupna linija, ki je tudi blagovna znamka slovenske arhitekture. Njena skrita kontinuiteta navezanosti na "ubite" očete se kaže v stalnem primerjanju, vzpostavljanju odnosa, raziskovanju, pa tudi upiranju in interpretiranju predhodnega. Celo brand generacija ni imuna za to. Sadar in Vuga v fasadi kondominija vidita Fabianijevo Artario. Dekleva in Gregorič pri fasadi hiše XXS v Ljubljani sledita istemu načelu Stoffwechsel iz semperjevske teorije kot Ravnikar pri kompleksu Trga republike. Ta "obremenjenost" s tradicijo in kontekstom je specifična lastnost in kvaliteta slovenske arhitekture, tudi najnovejše. Poskusi bega pa praviloma propadejo.

Konceptualizem efekta

Za Slovenijo tako danes ni značilna kakšna avtorsko prepoznavna arhitektura, temveč je bolj prepoznavno dojetje arhitekture Slovencev v domeni nekega "tihenga" konsenza med generacijami arhitektov. Razlogov je več, lahko pa jih razdelimo na štiri segmente, ki jih generira konceptualizem efekta: (pop)ularizacija arhitekture, hiperprodukcija, zahteva po prepoznavnosti arhitekture brez večjega tveganja, zaprtost (samoniklost) vsake nove generacije.

Eksces - simbol tranzicijskega obdobja

V sodobni slovenski arhitekturi vse štiri segmente povezuje moč forme; konceptualizem, ki pa je konceptualizem efekta, ne konceptualizem procesa. Funkcija je postavljena na raven ene od spremenljivk,

ni več v prvem planu. Velikokrat je arhitektura povsem podrejena konceptu. Prav njena konceptualna podrejenost dokazuje, da je modernistični pristop k arhitekturi, ki je bil nekoč kodiran z ene točke, opešal, njegovo središče ni določljivo. Gostota ekscesa se zvišuje. Javni interes, socialni smoter, funkcionalnost, lepota so stranski učinki, odločilno spremenljivko opredeljuje tržni efekt, marketing. Eksces pa ne nastaja samo zaradi programov, ki so diktat naročnikov, tudi neurejene razmere na področju urbanističnega načrtovanja oz. prostorskega planiranja ter načrtovalskih normativov pogojujejo razvoj in dominacijo forme kot edinega segmenta arhitekturnega ustvarjanja, ki je preostal arhitektu.

Pričakovanja naročnikov in arhitektov se tako pokrivajo zgolj znotraj likovnega segmenta arhitekture fasadne opne kot grafičnega elementa prostorske kompozicije arhitekture in urbanizma, ta pa s presenettljivo agresivnostjo, kot cunami, zaseda prostore in sproža poplavo globalizacijske estetike, ki odplavi vsako avtorsko tveganje lokalno oziroma regionalno ozaveščenega arhitekta.

Globalno vs. lokalno

Takšne arhitekturne podobe prej predstavljajo simbole kot pa plod kulturno ozaveščenih oziroma celo družbeno angažiranih projektov. Vsakemu nagovoru na temeljalnosti brutalnost globalistične arhitekture nameni protiudarec, češ da gre za tipično prebujenje zavedanja o lastni majhnosti. Na ta očitek bi lahko odgovorili evroskeptično, podobno kot Jančar, ki dvomi, da obstaja tipična evropska kultura, oz. v našem kontekstu - ne obstaja evropska arhitektura, temveč arhitektura Evrope. Slednjo pa delajo regije in ne državne prestolnice. V tem pogledu slovenska stroka, zgoščena v prestolnici, ne bo več smela razmišljati o brand Ljubljani v evropskem, temveč v regionalnem kontekstu oz. kar v merilu Slovenije in malo širše okolice (nekaj podobnega kot Gradec, ki je v dvajsetih letih iz zanemarjenega, neatraktivnega urbanega grdega račka prerasel v arhitekturno in urbano prepoznavno evropsko mesto).

Provizorični temelji

Po petnajstih letih ugotavljamo, da kljub raznim in vse bolj pogostim predstavitvam sodobne slovenske arhitekture v tujini obstaja manko prepoznavnosti - manko identitete slovenske arhitekture. Ne moremo pa reči, da se slovenska arhitektura ni priključila evropski, saj se je, in to na več ravneh. Te ravni predstavljajo nekakšen provizorični zemljevid današnjega stanja slovenske arhitekture. Kvaliteta je razprostranjena mnogo bolj na široko, kot se misli in kaže navzven, hkrati pa se moramo zavedati, da neka forma še ne pomeni neke arhitekture (eko forma ni eko arhitektura, itd.).

Zadnji čas je, da po prvih tipanjih Slovenije in Evrope strnemo vrste in se lotimo promoviranja domače arhitekture, tako kot jo sami vidimo in vrednotimo, ne pa da jo prepuščamo oz. vrednotimo, tako kot ustreza drugim. Velik del aktualnega vrednotenja temelji na

primerjavi s tujo arhitekturo, češ, saj tudi oni delajo tako kot mi. Ostajamo brez lastnega ogledala. Nedvomno je kopica mednarodnih nagrad slovenskim arhitektom in arhitekturi posledica razburljivega "odkrivanja" socrealistične dežele na južni strani Alp izza dolge sence berlinskega zidu, ki je padala na zahod. Vse številčnejše mednarodne objave in nagrade slovenski arhitekturi so zato v veliki meri izraz dejstva, da sledimo sodobnim evropskimi trendom. Žal pa smo še daleč od možnosti, da bi jih narekovali!

Zrcalce povej -

je slovenska arhitektura periferna?

Slovenija je z izgradnjo avtocestnega križa postala ena sama velika urbana regija, kjer je mogoče v istem dnevu obiskati panonsko nižino, visoke Alpe in sredozemsko obalo. Kompleksna fraktalnost dežele na južni strani Alp se izraža tudi v kompleksni arhitekturi. Dejstvo je, da je bila slovenska arhitektura izven prestolnice vedno nekako zapostavljena, če pa se je kaj pripetilo, se je v Ljubljani to vrednotilo (in se še), kot da se "zunaj" nekaj dogaja, "nam" pa ne. V minulih desetih letih se pojavljajo opazne arhitekture tudi v regionalnih središčih, vendar so praviloma tihi zarivalci trendov, in še to samo, če imajo srečo in jih uspe "lokalnemu" kritiku nekako promovirati v prestolnici. Takšno prevladovanje hiperurbanega okolja nad lokalnim pa ni najbolj primerno, ker je pravzaprav prav periferija (mišljena so vsa območja, ki niso pod neposrednim vplivom Ljubljane) v Sloveniji generirala mnoge sodobne tokove. V tem smislu je zanimivo opaziti nekaj, na kar so opozarjali že v času modernizma (npr. Svetozar Križaj v intervjuju s Kobetom, ab), namreč, da periferija omogoča odmike od utečenega in da se v njenem prostoru zmeraj prej raziskuje kaj novega. Kar pomeni, da Ljubljana kljub večji produkciji le ni edina generatorka arhitekture v Sloveniji.

Prav periferija je v Sloveniji sprožila prvo brstenje (produktivne odklone) k relevantni sodobni arhitekturi. Vendar je to brstenje preslabo spremljala teorija slovenske arhitekture, ki so jo pisali trendseterji s svojo samopromocijo na krilih idealizacije globalnih evropskih arhitekturnih trendov hiperurbanih okolij. Meniva, da ima periferija daleč največji potencial, še posebno, če pogledamo na slovensko prestolnico kot periferno evropsko mesto.

Za novo slovensko arhitekturo ni najpomembnejše, da imamo evropsko globalno zasnovane biroje, temveč da vzpostavimo ozračje regionalnega kulturnega okolja z vsemi njegovimi specifikami. V Sloveniji prihaja do paradoksalne situacije, da Evropa nagraduje projekte, ki sledijo globalnemu kontekstu, ne pa lokalni sferi. V tem pogledu smo sami premalo dejavni in prehitro zadovoljni z lažje doseženimi priznanji, ki ne zahtevajo dodane vrednosti iz domačih logov.

Diktat samopromocije

Diktat medijskega pojavljanja je povzročil tekmo za javno prepoznavnost, ki se v medijih pojavlja kot "prikrita" reklama. Samopromocija ni kritika. Tudi panegirik ne. Pa tudi sesuvanje ni kritika. Ni prav, če

so vrednostni kriteriji samo subjektivni oziroma vezani na omejeno avtorsko poetiko. Takšne glorifikacije izbranih in zavestnega zapostavljanja neizbranih smo imeli v preteklosti več kot preveč. Ideološki nazor ali pripadnost določenemu krogu ali klanu še nista dovolj, da nekdo doseže nesmrtnost. Za kvalitetno arhitekturo potrebujemo razvito arhitekturno kulturo, katere nujni del je razvita kritika. Biti mora profesionalna, imeti razdelane teoretske temelje in predpostavke.

Nedeljsko pisanje arhitekturnih reklam vs. kri ti ka

V zadnjih letih je arhitekturna kritika pri nas doživljala preobrazbo, ki pa v glavnem ni prispevala k preglednosti celote arhitekturne ustvarjalnosti. Vsekakor se je razširila ponudba. Pojavile so se rubrike in priloge v dnevnem časopisju, pa spletne predstavitve in nove revije, ki pojmujejo arhitekturo kot življenjski slog in trend. Profilirana kritika pa v medijih nima prostora. Še več, arhitekturna kritika je pri nas ostala na samopromocijski ali ljubiteljski ravni. Tudi imenovanje arhitekta ob otvoritvi javnega objekta ostaja še zmeraj prepovedana tema za skraj vse slovenske medije. Pravzaprav se v medijih govori več o arhitektih na rumenih straneh kot pa o arhitekturi kot delu kulture. Izjema so Večerova "Arhitekturna beseda" (ki je četrtkova stalnica tega časopisa že več kot desetletje) ter Dnevnik in Delo, ki občasno najdeta prostor za arhitekturo.

Ukvarjanje s kritiko je pri nas še zmeraj obsojeno na ljubiteljsko delo. Od ljubiteljskega dela do promocije je precej krajša razdalja kot do teoretske kritike. Spremljanje najnovejše slovenske arhitekture namreč pomeni tveganje, ki si ga delujoči arhitekt skoraj ne more privoščiti, saj velja prepričanje, da dober kritik ne more biti dober avtor. Še sreča, da imamo nekaj arhitektov, ki se s kritiko ukvarjamo ljubiteljsko, in pravzaprav samo enega ali dva arhitekta, ki pišeta in ne delujeta kot arhitekta.

Nočeva reči, da v preteklosti niso nastajali kvalitetna arhitekturno teoretska dela in tudi kritike. Da pa bi kritika dobila potrebno znanstveno težo, bi se morala etablirati kot samostojna disciplina. Nujno bi potrebovali ustrezno katedro na fakulteti za arhitekturo, najbrž pa tudi inštitut. To bi bil lahko del projekta arhitekturne politike, o kateri je zadnje čase veliko govora. Tudi arhitekturni muzej bi moral prispevati k sistematičnemu vzpostavljanju kritike.

Zmagovita hitrost arhitekture

V dežju in močnem vetru si ogledujeva novo stanovanjsko vilo. Slabo vreme je včasih kar pravo za analizo arhitekture, saj pomaga vzpostaviti distanco za kritičen pogled, ki je objektivnejši, kot bi bil v močni svetlobi, ko se lažje vdaš fascinaciji ali predsodkom. V mislih primerjava fotografijo iz revije - ne običajno fotografijo, pač pa bleščeč render, v katerem je dosežena absolutna globinska ostrina, vse napake so s photoshopom skrbno izbrisane in vse vertikale so poravnane - z realnostjo. Mokra stavba niti slučajno

ne kaže tako spolirane podobe. Skozi zaveso dežnih kapelj gledava srage, ki mažejo zid.

Skupino tujih študentov arhitekture vodiva skozi nov ljubljanski design hotel. Hostesa razlaga arhitektovo željo, da bi bile sobe prijetne in povezane z naravo. Lep enostranski hodnik, soba z oknom do tal in pred njim gozd. Študenti so navdušeni. A hostesa v preveliki želji, da bi ugajala, povabi še v apartma. Povzpemo se v nasproti ležeče tretje nadstropje. Hodnik je razgret na 40 stopinj, čeprav je oktober. Vstopimo v apartma, ki ga sestavljajo dva grda, neskladna prostora in kopalnica. Zadeva je očitno ušla arhitektovemu nadzoru. Pogled skozi okno na parkirišče ni nič spodbudnejši.

Zagreta hostesa, ki pove, da je po gimnaziji želela študirati arhitekturo, nas, da bi popravila vtis, odpelje v restavracijo a la carte. Prek čedne obavtocestne samo po strežne restavracije stopimo v čuden, z lesom obdelan prostor s serijo črno-belih jedkanic, ki spominjajo na grotesken križev pot.

Vse pogosteje sva razočarana, ko doživiva hišo in situ. Razkorak med medijsko privlačnostjo in realnostjo je vse večji. Arhitektura je pač res zrcalo družbe. Družba lažnih in plitvih vrednot producira arhitekturo brez vrednot. Tudi pri nas doživljamo zaton kritične arhitekture, ki nemočno gleda uspešnost pop in komercialne arhitekture; ta se ne razlikuje od koncepta reality showa in spektakla.

Ta zmagovita hitra arhitektura ni po intelektualni plati nič kaj posebnega. Zelo dobro pa razume politično naravo arhitekture. Razume moč, ki obvladuje politiko - moč, ki jo ima ideja, ki je populistična, ki zadene čim več ljudi. Ne zato, ker je ideja velika, ampak zato, ker jo veliko ljudi razume in se z njo identificira. Moč ideje je v organizaciji, ki je potrebna, da se ideja udejanji. Mnogi arhitekti postajajo mojstri organizacije in samopromocije. Delajo vztrajno in nepopustljivo. Vse, kar bi bilo lahko moteče - viteštvo, lenoba, hedonizem, vsak dvom - je izrinjeno z obzorja. Znajo pa tržiti, zapeljevati in najti denar ter naročnike za svoje projekte. Vedo, da arhitektura rabi appeal, pri vlačnost, biti mora cool.

Arhitektura sedanjosti

To je tudi razlaga sedanjosti v naši arhitekturi. Sedanjosti, ki jo obvladuje koncept zvezdnitstva. Arhitekt - idol postane objekt želje, pri naročnikih in pri posnemovalcih.

Koolhaas trdi, da je njegova estetika organizacijska in ne formalna. Takšna estetika je pragmatična, pri la gorenja učinku. Skreirana je za naročnikov okus, tako kot lifestyle magazin. Upodablja njegove sanje, njegov idealni svet in njegovo intelektualno obzorje. Zato ni čudno, da je marsikatera arhitektura podobna reklamam za pralni prašek, najboljše pa so morda bližje reklamam za mobilno telefonijo ali pa športne copate, kjer je ciljna publika nekoliko bolj prosvetljena.

S pristajanjem na koncept reklamnega spota arhitektura zgublja intelektualno dostojanstvo. Njen radikalni individualizem se poživlja na celoto. Ne verjameva, da imajo prav tisti, ki nam na vsak način hočejo

esej

ab

nakopati takšno arhitekturo. Lastna arhitektura, čeprav nepopolna, je boljša kot kopija npr. nizozemske arhitekture. Nizozemska arhitektura je sicer močna, ni pa edino zveličavna. Avstrija ima svojo arhitekturo, ki je ne da, enako Španija, Finska, Švica - zakaj je ne bi imeli tudi mi?

V tej številki so predstavljene arhitekture, ki so sodobne, pa se ne odpovedujejo moderni. Ki so globalne, pa se ne odpovedujejo lokalnemu. Ki so pop, pa jim ne manjka duhovne globine.

Slovenska posebnost je sposobnost sinteze. Zato vrh naše arhitekture odlikuje samoniklost, ki pa se dobro zaveda dogajanj v širšem okolju.

Res je, nekateri rezultati so nastali zaradi neukosti naročnikov in bi jih težko realizirali v bolj definiranem kapitalizmu razvitejših mest in držav. Kdo bi plačal dvakrat več za enak učinek? Kateri podjetnik si bo kupil drag, a relativno slab avto, ki pa je morda inovativen? Zato je slovenska arhitektura v varnosti in potrebuje široko podporo družbe. Potrebuje pa tudi stalno kritično preverjanje lastnih izhodišč, saj ji le to lahko pokaže pot naprej.

Nosilec umetnosti vs. nosilec kulture

Kje so potenciali za razvoj nove slovenske arhitekture? Res samo v trendseterjih? Gottfried Benn je v Dvojnem življenju zapisal: "Umetnikovo pričakovanje, da se bo javnost zanj zanimala, ga ekonomsko podpirala, praznovala njegov šestdeseti rojstni dan z banketi in lončnicami, pomeni njegovo provincialno nerazvitost. Znotraj sebe besni - kdo bi mu moral biti hvaležen za to? /.../ Že pred 15 leti sem v eni od svojih knjig predlagal, naj končno pričnemo razlikovati med nosilci umetnosti in nosilci kulture. Nosilec umetnosti je statično asocialen, medtem ko sedijo idealisti med nosilci kulture in pridobitniškimi stanov."³

Sodobna arhitektura je nedvomno ena od poglobitvenih nosilk sodobne slovenske kulture, le potrditi se bo treba, da bo kot nosilka tudi prepoznana. Slovensko arhitekturo bo treba čim prej razdeliti na tisto, ki je nosilka umetnosti, in tisto, ki je nosilka kulture. Le tako bo sodobna slovenska arhitektura dobila identiteto lokalne ga, ven dar ne z izsi lje ni mi ekscesi, temveč resnično iz sebe.

Opombe:

¹ Leta 1997 je izšla številka ab-ja o operativnosti, ki jo je souredil arhitekt Boštjan Vuga. Vsebinska številke je bila teoretični manifest za novo arhitekturo, kot napoved in vnaprejšnja analiza arhitekturnih dogajanj, ki so sledila. Teksti Patrica Schumacherja, Andreasa Rubyja, Anne Klingmann in drugih so začrtali koordinate "od zunaj navznoter". Ta proces, namreč "uvoz" strategij in konceptov, se je pri nas soočil z obstoječo arhitekturno kulturo. Tudi ta je razvila svoje strategije, ki bi jih lahko poimenovali strategije rezistence.

² "Evropa in svet si na razstavi Six pack nedvomno lahko ogledujeta kvalitetno arhitekturno produkcijo mlade slovenske generacije. Insajderja na slovenski arhitekturni sceni pa vsekakor zanimajo tudi vprašanja iz ozadja - kdo, s kakšnimi sredstvi, na podlagi kakšnih kriterijev je organiziral razstavo. Ob tem se ne moremo znebiti vtisa, da je bila z javnim denarjem in pod pokroviteljstvom Ministrstva za kulturo in Ministrstva za zunanje zadeve Republike Slovenije organizirana razstava, katere koncept temelji bolj na zasebnem dogovoru kot na nepristranski selekciji. Morda je sicer koncept razstave možno na določen način upravičiti, vsekakor pa je problematično, da si Sixpack lasti domeno edine mlade slovenske arhitekture. Mlade slovenske arhitekture je namreč veliko več." (Miha Kajzelj, "Razstavi Sixpack ob rob", Trajekt, 15. 7. 2004)

³ Gottfried Benn, Dvojno življenje, Beletrina, 1998, prev. Aleš Šteger, Vital Klubus